

Людиномірність римського права*

С. Д. Гусарєв

доктор юридичних наук, професор, начальник кафедри теорії держави та права НАВС

На сьогодні в юридичній науці актуальним є пошук адекватних сучасним реаліям правового розвитку та постнекласичного раціонального мислення філософських, теоретичних та методологічних засад здійснення наукових досліджень, зокрема, сприйняття досвіду зарубіжного і світового правового розвитку. Тому актуальність монографії, яка рецензується нами, зумовлена: значенням сучасного осмислення римського права як загаль-

О. Д. Тихомиров

доктор юридичних наук, професор кафедри теорії держави та права НАВС

новизнаного зразка класичного правового розвитку; потребами відродження римської правової традиції творення права і його розуміння в юридичній науці та освіті в Україні; визначенням та реалізацією стратегії інтеграції України в європейську спільноту, поглиблення державно-правової реформи, її наукового забезпечення, вибору оптимальних засобів і методів впровадження досвіду інших країн тощо.

* Вовк В. М. Бівалентність римської правової реальності: монографія. – Полтава, 2011. – 348 с.

У розв'язанні зазначених та інших правових проблем важко переоцінити роль і значення філософії права. Адже ця юридична наука зі світоглядних позицій закладає основи сучасного, але не відірваного від минулого, світового та вітчизняного праворозуміння, постнекласичного осмислення різних етапів і шляхів виникнення, становлення і розвитку правової реальності, сполучення традиційного та новаційного, зарубіжного й вітчизняного, формально-юридичного та соціально-культурного в цих процесах.

Реалізація філософією права свого призначення в системі юридичних наук можлива, у першу чергу, на основі виокремлення таких засад здійснення юридичних наукових досліджень, які визначають їх методологічні орієнтири, пріоритетні напрямки та «формати» наукових розвідок історії і сучасності правової реальності, впливу права на формування суспільного порядку в його єдності та взаємодії з іншими соціальними регуляторами, його культурної зумовленості.

Саме тому монографія В. М. Вовк актуальна, необхідна, науково й практично значуща, у ній розкриваються нові обрії осмислення римського права в контексті соціальності і культури тогочасного римського суспільства.

Автор праці вперше у вітчизняній юридичній науці звертається до осмислення римської правової дійсності на основі методологічних підходів сучасної філософії, і ця рефлексія виводить можливість здійснення досліджень такого традиційного для юридичної науки предмета, як римське право, на якісно новий методологічно орієнтований рівень.

Слід звернути увагу на логічність архітектоніки монографії, яка дозволила її автору послідовно розгорнути висвітлення бівалентності римської правової реальності – від визначення бінарних опозицій як феномену людського

життя і римського права, обґрунтування їх філософсько-методологічного значення, через парадигматичну й синтагматичну системи правових цінностей з їх експлікацією на римську правову реальність до виокремлення бінарності опозицій, властивих їй семіотичній та «тілесній» площинам.

У першому та другому розділах монографії:

1. Обґрунтовується антропологічна навантаженість римського права і, внаслідок цього, доцільність використання методології представників школи «Аналітів»: культурна забарвленість права, прояв повсякденності буття римлян у правовому регулюванні, значення права як компонента «моделі світу» римлян, наповнення «позитивізму» римського права людським змістом тощо (с. 14).

2. Визначаються просторові і хронологічні межі існування «ареалу» римського права (с. 17) та основні положення інтерпретації опозицій на вертикальному (ієрархічному) і горизонтальному рівнях («свій-чужий», «лівий-правий»), а також залежність бінарних опозицій як «каркасних конструкцій», з яких складається «картина римського права», від менталітетів римської спільноти, у їхньому співставленні з грецькою культурою, доводиться, що саме у правовому полі як елементі культури цілком реалізує себе принцип бінарності (с. 19-23). А тому правова реальність може й повинна бути осмисленою на основі виокремлення таких опорних конструкцій соціально-духовних феноменів, як: ціннісні бінарні опозиції, повсякденність, знаково-символічні форми представлення права, людина в опозиції соціальних властивостей і тілесності (с. 26).

3. Логічно розгортаються вихідні засади інтерпретації римської правової дійсності через опозицію світських і релігійно-магічних елементів у таких предмет-

них формах існування римського права, як римське сакральне право, світське право (публічне й приватне), природне право, закон та звичай, писане й неписане право (с. 27-39).

4. Доводиться, що виникнення, становлення і функціонування римського права повинні бути осмислене за нетрадиційною схемою «держава + право = релігія», що поряд з включенням магічних практик зумовлює визнання своерідної для римської правової культури «єдиної синкретичної системи нормативної регуляції» (с. 41).

5. Виокремлюється методологічно важливе положення відносно ментальної риси римлян – практицизму, що існує в сфері перетинання світської та релігійно-магічних сфер римського життя, у праві і соціальному житті як договірна форма, проявляється як живий зв'язок сакрального й профанного світів через роль понтифіків, преторів, чаклунів тощо (с. 42–54).

6. Висвітлюються прояви прагматичності в правових технологіях творення права в контексті відданості римлян ідеї раціонально осмисленого і створеного порядку на відміну від «таємничості» розуміння порядку греками, відповідним визнанням юриспруденції абсолютною наукою, якою у греків була філософія, а також такі втілення прагматизму у творенні права в контексті публічності та індивідуалізму, світськості, раціоналізму, утилітаризму, консерватизму і новацій, римської варіації гуманізму (с. 61–84).

Антитеза «свій-чужий» стає основою парадигматичного й синталагічного напрямів дослідження ціннісно-нормативного ряду римського життя. Так, у підрозділі 3.1 «Антитеза «свій – чужий» як базова конструкція римської правової регуляції» парадигматичність розкривається в соціокультурному та правовому дискурсах, зокрема, через «своє і чуже»

право (с. 122–126). Змістовний матеріал для роздумів відносно генезису визнання свободи як якості суспільних відносин дає підрозділ 2.2 «Свобода – несвобода як поляризування соціально-правових позицій у Стародавньому Римі». До таких положень слід віднести: авторську інтерпретацію поняття «свобода» як елементу соціального ландшафту на відміну від «свободи» як «субстанції духу»; двох площин її локалізації в чинному праві Риму і мисленневих моделей; співвідношення свободи і несвободи; опозиції вільний – раб як однієї із соціальних стратифікацій римського суспільства; римського варіанта інтерпретації свободи через участь у здійсненні демократії (творенні свободи).

Оригінальність та культурологічність тексту монографії виявляється і в залученні у дослідженні художніх образів правової реальності, зокрема, осмислення опозиції «вільний – раб» через аналіз комедій Плавта.

Синтагматичність системи римського права висвітлена через зняття антагоністичного характеру опозицій у ціннісному контексті римської правової дійсності з використанням таких опозицій, як «рівна нерівність» та «вільний – раб = колони», використовуючи не горизонтальну (парадигматичність), а ієрархічний вимір поділу римського суспільства: відмінність правової та юридичної рівності (с. 152 – 157); рівності – нерівності як основи соціальних взаємозв'язків (с. 157 – 162); колонату як зняття протиставлення вільних і рабів (с. 163 – 172).

Приклад неординарності і новаційності авторського осмислення римської правової дійсності – останні розділи монографії, присвячені аналізу вербальної та невербальної семіотичних систем римського права (опозиція «м'яка – жорстка», «говоріння – мовчання»), а особливо бінарності опозицій у тілесних

практиках правової дійсності («люди-в-праві» – «люди-тіла», «тіла живі – тіла мертві»), які є квінтесенцією і оригінальним результатом творчого задуму автора, адекватною реалізацією обраних методологічних підходів та принципів.

Застосовані у монографії методологічні підходи та результати їхньої реалізації є вагомим внеском у становлення власне вітчизняного філософського осмислення римської правової дійсності, які не тільки окреслюють філософсько-правові та методологічні проблеми, а й пропонують відповідні шляхи їх вирішення, що науково значуще для осмислення римського і сучасного права.

Разом з тим, у монографії є окремі дискусійні положення і висновки, які потребують уточнень та роз'яснень проблемного й термінологічного характеру, що притаманне таким теоретично навантаженим та концептуально складним працям:

1. У підрозділі 2.4 хотілось би бачити більше те, що заявлено на його початку (с. 55 – 56), оскільки далі переважно висвітлюються питання не власне правової технології, а засади, принципи, фактори, персони тощо творення права.

2. Зважаючи, як відзначає й В. М Вовк, на войовничість, утилітарність римської культури, зрозумілі труднощі автора в пошуку елементів гуманізму в римському праві, оскільки такий гуманізм був опозиційний за своєю природою (чоловіки – жінки, вільні – раби). Можливо, й гуманізм доцільно розглядати в контексті його опозиції до негуманізму, антитези «свій – чужий», або «ми (я – інший) – інші», «суб'єкт – об'єкт (вільний – раб)» окреслити сфери реалізації гуманізму. Адже ця частина тексту монографії, як видається, дисонує матеріалу підрозділів 2.1 і 2.2.

3. Не можна визнати доцільним обмеження змістовного наповнення антитези «своє – чуже» право тільки правом бать-

ківської влади (батько – син), оскільки не менш важливим саме в умовах римської правової дійсності та значення римського права в європейському правовому розвитку є співставлення римського й іноземного права (рецепція, несприйняття, трансформація тощо).

4. За методологічним підходом автора, видається, цікавим міг би бути розгляд бінарності горизонтальних і вертикальних опозицій.

Таким чином, монографія «Бівалентність римської правової реальності» є актуальною з позиції формування нових аспектів філософського осмислення права, цікавою і необхідною для постнекласичного вивчення римського права.